

KARADENİZ HAVZASI'NDAKİ ÇATIŞMA GERÇEKLİĞİNİN GÜVENLİKLEŞTİRME YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE ANLAMLANDIRILMASI

Göktürk TÜYSÜZOĞLU*

Özet

Karadeniz Havzası, Soğuk Savaş sonrası, coğrafi kapsam ve sistemsel anlam bakımından ciddi bir değişim geçirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, SSCB'nin kurguladığı ve havza ülkeleri arasındaki ilişkileri biçimlendiren siyasal altyapının da çökmesine neden olmuştur. Havza'nın uluslararası sistem çerçevesinde süregelen rekabete eklenmesi, havza ülkelerinin içselleştirmiş oldukları tarihsel meseleler, toplumsal gerginlikler ve siyasal sorunlar ile birleştiği noktada, çatışma tabanlı bir görünüm yaratmıştır. Karadeniz Havzası tanımının kapsamı ve içeriğine ilişkin belirsizlik de bölgesel gerginliği arttıran önemli bir faktör olmuştur. Havzaya hâkim olan çatışmacı altyapının değerlendirilmesinde, genel olarak devlet merkezli ve realist/neorealist anlamlandırmalar yapılmıştır. Bu çalışma ise, Karadeniz Havzası'ndaki çatışmacı ilişkiler ağını konstrüktivist tabanlı bir güvenlik kuramı olan Güvenlikleştirme Yaklaşımı çerçevesinde irdeleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Havzası, Geniş Karadeniz Havzası, Kopenhag Okulu, Güvenlikleştirme, Toplumsal Güvenlik.

Abstract

The Black Sea Basin has seen a dramatic change both in geographical extent and systemic sense after the Cold War. Completion of the Cold War induced the collapse of the political substructure which is fictionalised by the USSR for shaping the relations between the countries of the basin. Articulation of the basin into the competition that obtains within the scope of the international system has created conflict oriented scenery, when it's converged with the historical problems, social tension and political challenges that the countries of the basin had already interiorised. This study will probe the conflictual disposition of the Black Sea Basin within the context of the theory of Securitization, which based on the theory of social constructivism.

Keywords: Black Sea Basin, Wider Black Sea Basin, Copenhagen School, Securitization, Social Security

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, gktrkt@gmail.com.tr

Soğuk Savaş sonrası geçirdiği kapsam ve sistemik anlam değişimi çerçevesinde farklı toplumsal ve siyasal algılara eklemlenmiş olan Karadeniz, bugün itibarıyla bütüncül bir havza görünümünden oldukça uzaktır. Jeopolitik teorilerde önemli bir yer edinmiş olan Avrasya'nın bir alt bileşeni olarak görülebilecek olan Karadeniz Havzası, kültürel anlamda iki ayrı gerçeklik temelinde ele alınabilir. Havzanın batısında yer alan halklar kendilerini genel itibarıyla Avrupa'nın bir parçası olarak görürken, doğuda yer alan toplumlar ise Asya ile Avrupa arasında sıkışmıştır. Bu ülkeler, tarihsel süreç boyunca, Rusya ile Türkiye'nin bölgesel mücadelesine eklemlenmişlerdir. Bu bağlamda Rusya ile Türkiye'nin, Karadeniz Havzası'nda yer alan iki büyük bölgesel güç olduğu söylenebilir. Üstelik her iki ülke toplumu da Avrasyalılık temelinde karma bir kimlik benimsemiştir.

Soğuk Savaş döneminde çift kutuplu sistemik yapının gerekliliklerine uygun olarak, yalnızca Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler çerçevesinde betimlenmekte olan Karadeniz Havzası, SSCB'nin dağılması sonrası kapsam genişlemesine uğramıştır. Geniş Karadeniz Havzası adı altında kapsamı genişletilen bölge, bu bağlamda kendisine eklemlenen yeni devletlerin ve coğrafyaların tarihsel, sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik problemlerini de içselleştirmeye zorlanmıştır. Havzaya eklemlenen yeni ülkelerin kendi kimliklerine Karadeniz'i entegre etmek yönünde oldukça isteksiz davranmaları, kendi içlerinde yaşadıkları sosyal, etno-kültürel ve tarihsel boyutlara haiz toplumsal problemler ile birlikte ele alındığında, bölgede bütüncül bir bölgesel işbirliği geliştirmek mümkün olmamıştır. Avro-Atlantik İttifakı'nın diplomatik ve siyasal desteği ile Türkiye'nin inisiyatif alması çerçevesinde Geniş Karadeniz Havzası tanımına uygun olarak kurgulanmış olan KEİT de bölgesel ekonomik işbirliği geliştirme yönünde yetersiz kalmıştır.

Geniş Karadeniz Havzası tanımı çerçevesinde şekillendirilmesi planlanan bölgesel işbirliği girişimi, havza ülkelerinin Karadeniz tabanlı bir dış politika geliştirmektense kısa vadede sonuç verecek işbirliği projelerine eklemlenmek istemeleri ile sonuçsuz kalmıştır. KEİT'in kurucusu Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik bir dış politika izlemesi, ABD'nin, AB'nin havzaya olan açılımına ve Rusya'yı ötekileştirecek bir şekilde NATO'nun havzaya yayılmasına odaklanması ve Rusya'nın da havza ülkeleri ile yaşadığı problemler çerçevesinde 'sert güç' unsurlarını harekete geçirmesi, Karadeniz'in işbirliği ile değil çatışma ile anlamlandırılmasını beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada Karadeniz Havzası'na hâkim olan çatışma gerçekliği, güvenliğin çok boyutluluğunu ve toplum merkezliliğini ortaya koyan ve Soğuk Savaş sonrası güvenlik çalışmalarında çok önemli bir yere sahip olan Kopenhag Okulu çerçevesinde değerlendirilecektir. Soğuk Savaş sonrası Karadeniz güvenliğine ilişkin değerlendirmeler genel itibarıyla neorealizm ile neoliberalizm arasındaki dikotomi bağlamında anlamlandırıldığı için, Kopenhag Okulu'nun güvenliği devletlerden toplumlara indirgeyen yaklaşımı

havzadaki çatışma yoğun ilişkiler ağını irdeleyebilme noktasında önemli bir dayanak noktası olabilecektir.

Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz Havzası'nın Genel Görünümü

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Karadeniz Havzası'nda dramatik değişimleri beraberinde getirmiştir. Zira SSCB'nin tarihsel devamı olan Rusya, yaşadığı toplumsal, sosyo-ekonomik ve siyasi problemlerle uğraşmaya başlamış ve 2000'li yılların başına kadar bölgesel pozisyonunu netleştirememiştir (Popov 2011: 1-21). SSCB'den koparak bağımsızlığına kavuşan çok sayıda devletin ortaya çıkması ve Sovyet korporatizmine dayalı olarak yapılandırılan bölgesel görünümün değişmesi, Yugoslavya'nın da dağılmasıyla bağlantılandırıldığında, Karadeniz Havzası'nı ciddi bir değişimin eşiğine getirmiştir.

Bahsedilen değişim çerçevesinde ele almamız gereken en önemli faktör ise Karadeniz Havzası tanımlamasının kapsamına yönelik olarak ortaya çıkan değişim olmuştur. Kafkaslar, Rusya'nın güneyi, Ukrayna, Balkanlar ve Türkiye'yi kapsamına alan Karadeniz Havzası, içselleştirmiş olduğu çok parçalı coğrafi altyapıya karşın kıyıdaş ülkeler üzerinden ifadesini bulan bir bölge olarak bilinmekteydi. Esasen, Karadeniz'e kıyıdaş olmak, etno-kültürel ve coğrafi farklılıkları geri plana itecek bir dayanak noktası olarak görülmekteydi.

Ancak Soğuk Savaş sonrası bu durumun değiştiği söylenebilir. SSCB'nin dağılmasıyla beliren bölgesel güç boşluğunu giderebilmek için doğruya doğru genişlemeyi temel dış politika stratejisi olarak benimseyen AB'nin (Aurescu 2011: 35-38) kurumsallaştırdığı ve AB'nin sistemsel müttefiki ABD'nin de desteklediği bir strateji çerçevesinde Geniş Karadeniz Havzası diye adlandırılan bir bölgesel adlandırma benimsenmiştir (Karadeniz 2007: 110-112).

Bu adlandırma ekseninde, Karadeniz'e kıyısı bulunmayan fakat Karadeniz merkezli olarak sürdürülen ticaret, ulaştırma ve enerji bağlamı politikası ve projelerden, dolaylı olarak etkilenen çeşitli ülkeler de Karadeniz Havzası dâhiline alınmıştır. Buna örnek olarak, Azerbaycan, Sırbistan, Ermenistan ile Yunanistan gibi devletlerin Geniş Karadeniz Havzası adlandırması üzerinden kurumsallaştırılan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) aracılığıyla Karadeniz Havzası'na bağlanmaları gösterilebilir. Bu adlandırma aracılığıyla ulaşılmaya çalışılan esas gaye, Avro-Atlantik Dünyası'nın, kendi sistemsel hegemonyası altında ya da etkinlik alanında görmeyi arzuladığı bölgenin kapsamının belirlenebilmesidir (Canar 2012: 50-53). Uluslararası sistem bağlamında AB ile birlikte hareket eden ABD, SSCB'nin dağılması sonrası Karadeniz Havzası'nda beliren güç boşluğunun siyasal olarak AB, askeri bağlamda da NATO ekseninde giderilmesi yaklaşımına uygun hareket etmeye başlamıştır. Gelenekselci kuramlar olan realizm ya da liberalizm gibi kuramlar ile betimlenebilecek olsa da, bu strateji, esasen

bir bölgesel kimlik/ yapı inşası girişimidir ve sosyal konstrüktivizm (inşacılık) çerçevesinde de açıklanabilir.

Karadeniz Havzası'nın kapsamına ve görünümüne ilişkin değişim beklentisi SSCB'nin dağılmasına paralel olarak belirmiştir. AB ile Karadeniz Havzası'nın batısında konumlanmış eski Doğu Bloğu ülkeleri arasında parafe edilen ortaklık ve işbirliği antlaşmaları bunu açıkça ortaya koymaktadır (Tassinari 2011: 231-234). Türkiye eliyle teşkilatlandırılmaya çalışılan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) üyeleri arasında Karadeniz'e kıyası bulunmayan devletlerin de yer alıyor olması, havzanın bölgesel görünümünün değiştirilmeye çalışıldığını göstermektedir (Tsantoulis 2008: 5-13). Bu dönemde, uluslararası sistem ekseninde hegemonya inşasına girişen ABD'nin temel hedefi, müttefiki Türkiye'nin havza bağlamındaki bilgi birikiminden de istifade ederek, yeni bağımsız olmuş havza devletlerine demokrasi, siyasal çoğulculuk ve serbest pazar ekonomisi gibi Batılı değerleri kabul ettirebilmektir. Bu şekilde, hem Türkiye'nin bölgesel liderlik/ dengeleyicilik hedefine vurgu yapılacak hem de KEİT üzerinden Karadeniz Havzası'nda topyekûn bir siyasal ve ekonomik değişim havası estirilecektir. SSCB olarak Soğuk Savaş süresince Karadeniz Havzası'nı kontrolünde tutmuş Rusya'nın yaşadığı sosyo-ekonomik ve siyasal bunalım, bu ülkenin de KEİT aracılığıyla şekillendirilmeye çalışılan bölgesel işbirliği sürecine eklemenebileceğine ilişkin bir beklenti yaratmıştır. Ancak, 1993 yılı sonrasında Rusya siyasetine egemen olan Avrasyacı yaklaşım bağlamında betimlenen "yakın çevre politikasının", ABD ve AB'nin Karadeniz özelindeki bölgesel amaçları ile çelişiyor oluşu, bölge tabanlı ve Rusya'yı da içeren geniş kapsamlı bir ortaklığın yaratılamayacağını kanıtlamıştır (Sapmaz 2008).

Geniş Karadeniz Havzası, enerji kaynakları anlamında oldukça zengin olan Hazar Havzası'nın, sahip olduğu bu kaynakları ancak Karadeniz aracılığıyla Batı'ya ulaştırabilecek olması nedeniyle stratejik bir konumda yer almaktadır. Rusya'yı kontrol altında tutma ve bu ülkenin bölgesel girişimlerini yakından izleyebilme olanağı sunması, Ortadoğu ve Orta Asya gibi enerji zengini bölgelere oldukça yakın olması ve doğuya doğru genişlemeyi hedefleyen AB'nin güvenliği ve istikrarı bağlamında çok önemli olması, farklı coğrafi gerçekliklerden oluşan Karadeniz Havzası'nın, Avro-Atlantik Dünyası ekseninde tek parça olarak algılanmasına neden olmaktadır.

Karadeniz Havzası'nın Bünyesine Eklemlendiği Yapısal Sorunlar

Çatışma anlayışını konsolide eden sorunlar değerlendirildiğinde farkına varacağımız en önemli husus, bahsedilen arızaların çoğunlukla havzada yer alan devletlerin kendi içlerinde ya da birbirleriyle geliştirdikleri karşılıklı ve çok boyutlu ilişkilerinde beliren siyasal problemler çerçevesinde ortaya çıktığıdır (Altmann vd. 2010: 303-321).

Havza ülkeleri arasında çatışma unsurunun altını çizen sorunlardan en önemlisi, bu ülkelerin birbirleriyle uyumlu görünmeyen siyasal anlayışları

ve yönetsel altyapılarıdır (Altmann vd. 2010: 310-318). Tarihsel, sosyo-kültürel ve coğrafi anlamda çok katmanlı bir görüntü sunan bölgesel görünüm ve Geniş Karadeniz Havzası tanımlaması aracılığıyla bu çok parçalılığın üstünün örtülmeye çalışılması oldukça önemli bir husustur. Bölgesel anlamda genel-geçer bir siyasal/ yönetsel anlayışın benimsenememiş olmasında etkili olan diğer önemli unsur ise Karadeniz Havzası ile ilgili olarak, küresel güçler arasında görülen güç savaşımının havza ülkelerini farklı tercihlerde bulunmaya ve birbirlerine yabancılaşmaya itiyor oluşudur (Çelikpala 2010: 287-302). AB ya da NATO üyesi olan havza ülkeleri ile bu kurumlarla bağı olmayan ve Rusya'nın siyasal baskısını derinden hisseden havza ülkeleri arasında ortaya çıkan yaklaşım farklılığı, üzerinde durulması gereken önemli bir unsurdur. Yunanistan ve Romanya'nın Karadeniz Havzası'na verdiği değer ile Gürcistan ve Ukrayna'nın Karadeniz'e yaklaşım tarzlarının örtüşmesi beklenemez.

Havzanın batısı ele alındığında, reform çabalarının daha çok AB'nin bünyesinde barındırdığı "yumuşak güç" ve yine bu aktörün ifade ettiği liberal demokrasi ilkeleri bağlamında kurgulanmaya çalışıldığı söylenebilir (Aydın 2004). Ancak, havzanın doğusu ve kuzeyi değerlendirildiğinde, AB'nin etkinliği azalmakta ve reform çabalarının görünürlüğü de neredeyse ortadan kalkmaktadır. Bu çerçevede, Karadeniz Havzası'nın doğusuna ve kuzeyine göz attığımızda çoğulcu demokrasi anlayışının henüz başlangıç seviyesinde olduğunu ve otoriter yönetim kalıpları ile belli aktörlerin/ siyasal grupların siyasal sistem üzerindeki vesayetinin devam ettiğini belirtebiliriz. Rusya'nın, SSCB dönemi korporatizmine öykünerek benimsediği otoriter ve muhalefeti gözetim altında tutmayı hedefleyen 'yönetilebilir demokrasi' hususu, havzanın doğusu ve kuzeyi söz konusu olduğunda gözler önüne serilmektedir (Petrov 2009: 1-4).

Havza devletlerinin, tarihsel ve kültürel anlamda, otoriter yönetim anlayışına alışkın olmaları ve AB'nin öngördüğü siyasal/ ekonomik reform paketlerinin maliyetli oluşu, bölge devletlerinin yönetilebilir demokrasi anlayışına yakın durmalarına neden olmaktadır. Etnik, dinsel ya da bölgesel farklılıklar çerçevesinde beliren merkezkaç güçlerin kontrol altına alınabilmesi anlamında otoriter bir siyasal yapının etkili olacağı düşüncesi, Rusya'dan algılanan güvenlik tehdidi ile birleştiği noktada, genel itibarıyla havzanın kuzeyinde ve doğusunda yer alan devletlerin çoğulcu demokratik anlayış ekseninde yapılması gereken siyasal düzenlemelerden uzak durmalarına sebep olmaktadır.

Havzadaki devletlere göz gezdirdiğimizde, yönetim hususunun değerinin anlaşılmadığını anlıyoruz. Nitekim havza devletlerinin neredeyse tamamında, merkezi yönetimin aldığı kararlar, halkın isteklerine ya da ihtiyaçlarına fazlaca değinilmeden şekillendirilmektedir. Yönetim kavramının temel unsurlarından biri olan hesap verebilirlik faktörü, Geniş Karadeniz Havzası'nda gerçek anlamda işletilememektedir.

Havzası devletlerinde bir türlü çözüm bulunamayan sorunlardan biri de statü/ sınıf farklılığının siyasal sistemin işleyişine ciddi bir oranda etki ediyor olmasıdır. Üst kademe bürokratlar/ yöneticiler, siyasetçiler ve ekonomik gücü elinde tutan işadamları, toplumun diğer kesimlerine oranla çok daha ayrıcalıklı bir konuma eklenmiştir. Hukuksal anlamda tüm vatandaşların eşit olduğu ifade edilmesine rağmen, bu devletlerde/ toplumlarda gerçek bir eşitliğin olması mümkün değildir. Zira hukukun işleyişi de, kişiden kişiye, sınıftan sınıfa ve genelden özele önemli farklılıklar göstermektedir.

Havzası ülkelerinin önemli bir bölümü idari anlamda önemli bir ikileme karşı karşıya kalmış durumdadırlar. Bu devletlerin önemli bir bölümü üniter devlet yaklaşımını uygulama alanına koymuş olsalar da, küreselleşmenin beraberinde getirdiği yerellik anlayışına paralel olarak, farklı etnik grupların üniter devlet anlayışını reddetmeleri, aynı ülkenin bölgeleri arasında dahi farklı bir içerik sunan ekonomik ve sosyal gerçeklikler/ farklılıklar ile bir arada düşünülünce, üniter devlet anlayışı sorgulanmaya başlanmaktadır. Etno-kültürel anlaşmazlıkların sürekli olarak konsolide olması ve üniter devlet anlayışının bu anlaşmazlıkların beraberinde getirdiği çatışmalara bir çözüm bulamaz hale gelmesi, üniter devlet anlayışının, küreselleşen dünyanın toplumsal istemlerine cevap veremez hale geldiğini göstermektedir (Aydın 2000). Bu bağlamda, önemli bir bölümü üniter ya da merkezizetçi yönetim anlayışlarına yaslanan havza devletlerinin önümüzdeki dönemde yönetsel/ siyasal reform yapma zorunluluğu ile karşı karşıya kalacağını kanıtlamaktadır. Yönetsel/ siyasal reformlar yapmaktan kaçınan havza devletlerinin kaderi, donmuş çatışma bölgeleri üzerinden meşrulaştırılabilecek ve bölgesel ya da ulusal anlamda ifadesini bulabilecek siyasal bir parçalanmaya değin varabilecektir. Abhazya, Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Kırım ve Transdinyester örneğinde görüldüğü üzere, etnik, dinsel, kültürel ya da bölgesel ayrımlar çerçevesinde meşrulaştırılan ayrılıkçı girişimler bu ekseninde değerlendirilebilecek önemli bölgesel problemlerdir (Özdamar 2010: 352-358).

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve SSCB'nin dağılması sonrasında, liberal değerlerin önderliğini üstlenmiş Avro-Atlantik Dünyası'nın zaferini ilan etmesi, ekonomik liberalizm ve pazar ekonomisinin Karadeniz Havzası bağlamında da içselleştirilmesi ya da şekillendirilmesi gereğini beraberinde getirmiştir. Bu manada, havza ülkeleri, Sovyet modeli korporatizmden serbest pazar ekonomisine geçmek için yapısal reformlar yapmaya başlamışlardır. Bu çerçevede, küresel ekonomik işleyişin bir parçası olabilmek üzere, geçiş sürecinde Avro-Atlantik ülkeleri başta olmak üzere, birçok aktörden uzmanlık desteği ve ekonomik/ mali yardım almaya başlamışlardır (Aydın 2005: 66-81). Türkiye ve Yunanistan dışında Karadeniz Havzası'nda yer alan ülkelerin hepsi de bu süreç bağlamında "geçiş ekonomisi" niteliğine bürünmüşlerdir (Gavras 2010: 6-23). Bu devletlerin kayda değer bir kısmı

yapısal ekonomik problemleri önemli oranda azaltmış olmasına rağmen, ekonomi yönetimlerini/ politikalarını, liberal ekonomik değerler özelinde, yeterince reforme edememişlerdir. Geçiş ekonomisi niteliğine sahip havza ülkelerinin hemen hepsinde; işsizlik, yüksek enflasyon, kişi başına düşen milli gelirin oldukça düşük olması, büyük ticari açıklar, sermaye yetersizliği ile geniş çaplı yolsuzluk tarzı sorunların gözler önüne serilmesi gerçekleştirilen yapısal reformların yeterli olmadığını göstermektedir.

Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Kavramı

Havzadaki çatışma yoğun ilişkiler ağını, Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu kavramsal içerik bağlamında incelemek, havzanın bugününü ve geleceğini anlamlandırma noktasında önemli bir dayanak noktası oluşturacaktır.

Ulusal güvenlik kavramı, güvenlik çalışmalarına hâkim olan anlayış konumundadır. Ancak, ulus kavramının güvenlik çalışmaları çerçevesinde yeterince değerlendirildiği söylenemez. Ulusal güvenlikten bahsedildiği zaman üzerinde durulan husus, siyasal ve örgütsel bir aktör olarak karşımıza çıkan devlet olmaktadır (Waeber 2008: 153-154). Ulus kavramının kendisi tartışma konusu haline geldiği zaman Kopenhag Okulu'nun önem atfettiği ve konstrüktivist (inşacı) kuramın da merkezinde konumlanmış toplum ve toplumsal güvenlik gibi hususlar tartışma konusu edilmektedir. Toplumsal güvenlik, siyasal güvenlik oldukça yakından ilişkili olmasına rağmen ondan farklılaşmaktadır. Siyasal güvenlik bağlamında altı çizilmek istenen husus, toplumların siyasallaşmasına paralel olarak beliren devletlerin kurumsal sürekliliği ve istikrarıyla, hükümetler ve devletlerin meşruiyet kaynağı olan ideolojiler olmaktadır (Buzan vd. 1998). Toplumsal güvenlik ise genel itibarıyla kimlikler ile bağlantılıdır. Kimliğin, algılanan bir tehdit ya da tehlikeye karşı korunması, ya da daha geniş bir ifadeyle değerlendirirsek, bir grubun/ topluluğun kendi varlığına yönelik olarak gördüğü bir tehlikeye karşı kendisini savunması toplumsal güvenlik olarak ifade edilmektedir. Toplumsal güvenliğin ne olduğu ve nasıl açıklanabileceği konusunda ele almamız gereken temel kuramsal yaklaşım ise Kopenhag Okulu'nun simge isimlerinden Barry Buzan'ın betimlediği "güvenlikleştirme" yaklaşımıdır (Buzan 1991: 431-451).

Sosyal inşacı kuramın ortaya koyduğu yaklaşımın üzerine kurgulanan güvenlikleştirme yaklaşımı, belli bir hususun nasıl ve ne şekilde bir güvenlik sorunu olarak belirlendiğini ya da betimlenmeye çalışıldığını açıklamaya çalışmaktadır (Miş 2011: 348). Temel gaye ise, sorunların ve ilişkilerin güvenlikdışılaştırılması (desecuritization) ve sadece devletin varlığını oldukça yakından ilgilendiren ve aciliyet taşıyan sorunların güvenlik konusu bağlamında ele alınır hale getirilmesidir (Floyd 2007: 38-43). Buradan hareketle söylenebilir ki, Kopenhag Okulu dar bir güvenlik tanımını benimsemektedir. Kopenhag Okulu, kayda değer görülmeven her türlü kamusal problemin

dahi, önce siyasal alanın merkezine daha sonra da güvenlik alanına taşınabileceğini kaydetmektedir. Nitekim bir sorun siyasal alana çekildiği anda, devlet, bu sorunun çözülebilmesi yolunda farklı seçenekler bağlamında bir tercih yapmak, kararlar almak ve kaynak yaratmak zorunda kalmaktadır. Verilen kararlar ve bu karara uygun olarak aktarılan kaynak devlet tarafından öngörüldüğü için sorun toplumun bütününe ilgilendirir hale gelmekte ve kendine özgü önlemler gerektiren bir husus olarak güvenlikleştirilmektedir. Yani Booth'un söylemiyle, bir mesele devletin güvenlik gündemine girdiği an o mesele toplumsal ve siyasal anlamda öncelikli bir hale gelmektedir (Booth 1997: 83-120).

Devletlerin sınırlarıyla toplumların sınırlarının çok ender olarak örtüşüyor oluşu, Kopenhag Okulu'nun toplumsal güvenlik anlayışını ön plana almasının temel nedenlerinden biridir (Waeber 2008: 153-154). Zira güvenliği sadece devlet güvenliği olarak algılamak, devletsiz halkların ve azınlıkların güvenlik kaygılarını da ön plana çıkarmaktadır. Aynı halkların devleti ve toplumunun bile iki ayrı unsur/ birim olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim aynı halk ile nitelenen devlet ve toplum iki ayrı güvenlikleştirme nesnesidir. Örnek vermek gerekirse, Alman güvenliği nasıl tanımlandığına bağlı olarak farklı şekilde ele alınabilir. Bahsedilen husus, Alman ulusunun güvenliği olarak değerlendirilebileceği gibi Almanya'nın güvenliği olarak da görülebilir ve bu ikisi ayrı şeylerdir. Zira Alman ulusu yalnızca Almanya'da bulunmamaktadır. Toplumsal güvenlik çerçevesinde değerlendirilmesi elzem olan bir başka husus, ulus kapsamında görülemeyecek kimlikli grupların da kendi varlıklarına yönelik tehditler bulunduğunu iddia ederek toplumsal güvenlikleştirmeye başvurmalarıdır. Bahsedilen toplumsal gruplar, çok kültürlü bir devlette ikamet eden azınlıklar olabileceği gibi bölgesel bir kimliği benimsemiş gruplar da olabilir.

Ole Waeber, toplum kavramını, kimliğin yanı sıra toplulukların kendi kendilerini nasıl nitelendirdikleriyle ve bireylerin kendilerini bir topluluğun üyeleri olarak görmeleri ile anlamlandırılmaktadır. Belirtilen kimlikler, hükümetin uzantısı olan siyasal kurumlar gibi değerlendirilemez. Ne var ki, bu kurumlarla bağlantıları da olabilir. Kendi toplumsal/ ulusal kimlikleri ekseninde kurulmuş bir devleti olan, fakat bu devlet içerisinde değil de farklı bir toplumsal/ ulusal kimlik ekseninde kurgulanmış devletlerde konumlanan azınlık gruplarının, kendi toplumsal kimliklerine dayalı devletlerle kurdukları bağlar, bu minvalde değerlendirilebilir (Waeber 1995: 46-86).

Waeber ve Buzan, toplumsal güvenlik anlamında kimliği ön plana koymaktadır. Onlara göre, önemli olan ulus değil, devletten azade olarak kendi kendilerini anlamlandırabilen, yeniden üretebilen ve tarihsel bir devamlılığa haiz olan kimliklerdir.

Kopenhag Okulu, toplumsal güvenlik ekseninde sosyal hareketlilik, statü farklılaşması ve bireysel güvensizlik gibi faktörlere önemli bir yer vermektedir. Okula göre, toplumsal değişimin hızlanması ve statü anlamında

çarpıcı bir değişimin gerçekleşmesi, bireysel güvensizlikleri pekiştirmektedir. Böyle bir durumda, toplumsal kimlik de benzer bir süreci yaşamış bireylerden etkilenerek devamlılık gösteren bir güvenlikleştirmeye eklenir (Waever 2008: 157).

Güvenliğe dönük tehlikeler/ tehditler öznelere iradesi/ bilgisi dışında var olamazlar. Güvenlik problemleri, ancak biz 'bildiğimiz' ya da 'istediğimiz' anda belirebilirler. Bu çerçevede öznelere arası iletişim çok önemlidir ve bu iletişim ancak "söylem" aracılığıyla etkinleştirilebilir (Açıkmeşe 2011: 43-73). Nitekim güvenlikleştirme yaklaşımının kurucu unsuru da söylemdir. Öznelere arası iletişimi şekillendiren söylem ne kadar etkin kullanılırsa, meselenin/ meselelerin siyasetin alanına girmesi ve daha sonra da güvenleştirilmesi o kadar hızlı olmaktadır (Bilgin 2010: 79-83). Güvenleştirmenin işlevselleştirilebilmesi için güvenleştirmeye bir aktör (devlet ya da hükümet gibi), güvenliğinin tehlikeye düştüğü kaydedilen bir referans nesnesi (ulusal çıkar gibi) ve güvenleştirmeye kabul edecek alımlayıcı bir kitle (halk ya da ulus gibi) gereklidir (Miş 2011: 350).

Ole Waever güvenleştirmeyi, toplumsal/siyasal elitlerin bilinçli olarak yaptığı bir tercih olarak görmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, güvenleştirme yaklaşımının, toplumsal/siyasal elitler eliyle, belli hedeflere ulaşabilmek ve belli anlayışları ya da ideolojileri meşru hale getirebilmek ve izlenmek istenen politikaları topluma kabul ettirebilmek için kullanılan bir yöntem olduğu söylenebilir (Williams 2003: 511-531). Güvenleştirmenin tek tipleştirici ve meşrulaştırıcı içeriği, toplumsal/ siyasal aktörler ile toplumu istediği tarafa yönlendirmeyi amaçlayan kişi ve grupların işini kolaylaştırmaktadır. Medya, dil/ eğitim, siyasal partiler, sivil toplum örgütleri, ideolojiler, doktrinler ve din gibi sosyal/ iletişimsel içeriğe sahip ve kapsayıcı olduğu söylenebilecek faktörler de etkin birer güvenleştirme unsuru olarak görülmelidir.

Göç ile yatay ve dikey rekabet unsurları, Ole Waever'in toplumsal güvenliğe tehdit olarak betimlediği en temel meselelerdendir. Göç ile belli bir bölgeye yerleşen bir toplumsal/ ulusal grup, sahip olduğu nüfus bağlamında, orta ya da uzun vadede ekonomik/ siyasal kontrolü ele geçirebilir. Çinlilerin Tibet'te ve Rusların, Baltık Cumhuriyetleri'nden Letonya ve Estonya'daki etkinlikleri bu duruma birer örnek olarak görülmelidir (Waever 2008: 158-159). Yatay rekabet halinde, coğrafi ve siyasal etkinliği giderek artan bir toplumun etkinliğinin artması ve kendi kimliğine eklenen dil ve kültür unsurları aracılığıyla diğer toplumları etkilemesi söz konusudur. Artan küreselleşme bağlamında Batılı yaşam tarzının yaygınlaşması bu duruma önemli bir örnek oluşturmaktadır. Waever'in üzerinde durduğu dikey rekabet durumunda ise, belli bir grubun bir bölgesel/ siyasal bütünlüşme girişimi (AB gibi) veya ayrılıkçı bir mücadele sonucunda eski toplumsal kimliğini tamamen göz ardı etmesi ve daha geniş (AB vatandaşlığı gibi)

ya da dar kapsamlı (Bosnalı Sırp, Abhaz, Katalan, vb.) kimliklere eklenmesi söz konusudur.

Bir toplumsal/ ulusal grubun doğurganlık oranlarının ve nüfus artış hızının azalmasına karşın başka bir toplumsal/ ulusal grubun nüfus artış hızının artması da, doğurganlık oranı ve nüfus artış hızı düşen toplumsal grubun güvenikleştirmeye başvurma yönünde bir isteklilik içerisine girmesini beraberinde getirebilir (Waever 2008: 158). Doğurganlık oranı yükselen toplumsal grup, azınlık konumundaysa, hâkim grubun ya da çoğunluğun kontrolünde olan devletin/siyasal iktidarın zorunlu göç tehdidi ya da o grubun nüfus artışını durdurmayı amaçlayan politikalarıyla da karşılaşabilir. Böylece azınlık grubu için bir güvenikleştirme nedeni daha ortaya çıkmaktadır (Huysmans 2006: 44-62).

Resmi ideolojiyi ve biçimlendirilmiş olan ortak kimliği toplumun tamamına yansıtmaya ve kabul ettirmeye dönük bütünleşme projeleri; eğitim sektörü, medya organları, dini müesseseler ve siyasi partiler/aktörler ile sivil toplum örgütleri aracılığıyla şekillendirilmeye çalışılabilir. Böyle bir durum, azınlık pozisyonunda olan toplumsal/ ulusal grup/ grupların kendi kimliklerini kaybetmeleri ya da kendi kimliklerine yabancılaşmalarıyla sonuçlanacağı için, bu gruplar, bu tarz sorunları siyasetin gündemine getirerek güvenikleştirme yaklaşımına başvurabilir. Nitekim bu yolla, kendi toplumsal kimlikleri çerçevesinde kayda değer bir farkındalık oluşturabilir ve içselleştirmiş oldukları kültürel/ toplumsal kimlik unsurlarının ve haklarının altını çizebilirler. Küreselleşmenin sürekli olarak konsolide olan içeriğine karşın devletler bazında ortaya çıkan ulusal/ toplumsal kimlik tabanlı istemlerin belirmesi, farklı ülkelerde yaşayan azınlık gruplarının kendi toplumsal/ ulusal kimliklerine sarılmalarını ve toplumsal güvenikleştirmeye gitmelerini de beraberinde getirmektedir.

Çok kültürlü olarak yaşamaya alışkın olan toplumlar ekseninde siyasal bir ön kabul haline gelmiş devlet-ulus yaklaşımının ortadan kalkması da toplumsal kimliğe eklenen sorunların kolaylıkla güvenikleştirilmesini sağlamaktadır. Tito'nun ölümünden sonra Yugoslav üst kimliğini kendi etnik/ toplumsal/ ulusal kimlikleri ile eşleyen Sırpların, Yugoslavya'nın dağılmasına gösterdikleri direnç ve gösterdikleri kanlı reaksiyon bu durumun en net göstergelerinden biridir (Pescic 1996: 13-23).

Kopenhag Okulu'nun önemle üzerinde durduğu ve toplumsal güvenlik kavramını derinden etkileyen bir diğer faktör de din unsudur. Dini topluluklar, toplumsal güvenlik için bir referans nesnesi olarak gösterilebilirler. Bu topluluklar kimliğin yaşatılması anlamında tarihsel bir sürekliliğe sahip oldukları ve onlar-biz ayrımına kolaylıkla eklenilebildikleri için böyle bir niteliği içselleştirmişlerdir. Toplumlar arasında herhangi bir çatışmanın çıkması durumunda, din toplumsal bir ayraç ya da işaretleyici görevini görmekte ve bir referans nesnesi olarak anlamlandırılmaktadır (Laustsen vd. 2000: 705-739).

Toplumsal cinsiyet faktörünün de güvenlikleştirme yaklaşımının harekete geçirilmesi anlamında kayda değer bir rol oynadığı ifade edilebilir. Örneğin toplumlar arası anlaşmazlıklarda bir grubun erkeklerinin, anlaşmazlık yaşanan diğer grubun kadınlara yönelik şiddet ve toplu tecavüz gibi haysiyet kırıcı/ insanlık dışı eylemlere girişmesi, toplumlar arası çatışmayı kuşaklara aktaracak ve derinleştirecek kolektif bir nefret unsuru olarak içselleştirilir. Toplumsal cinsiyet unsuru, ulus oluşumu sürecinde önemli bir yere sahip olan cinselleştirilmiş benzetme ve anlamlandırmalar bağlamında da değerlendirilebilir (Waever 2008: 168-170).

Karadeniz Havzası'ndaki Çatışmacı İlişkiler Ağının Güvenlikleştirme Yaklaşımı Çerçevesinde İrdelenmesi

Soğuk Savaş sonrası Karadeniz Havzası tanımlamasının kapsamının farklılaşması ve havzanın yükselen ve birbiriyle rekabet eden ulusçulukların merkezi haline gelmesi, Kopenhag Okulu'nun öngördüğü güvenlik anlayışının bölge tabanlı olarak yapılandırılabilmesini neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Havzanın kapsamının genişletilmesi, kendisini Karadeniz üzerinden ifade etmeyen/ etmek istemeyen birçok toplumu bu bölgesel gerçekliğe eklemiştir. Karadenizli kimliğinin bir alt kümesi olması gereken Balkanlı, Rus ya da Kafkasyalı gibi bölgesel ve ulusal kimliklerin, Karadenizli kimliğinden çok daha fazla benimsenmesi bu noktada önemli bir husustur (Grotzky vd. 2008: 5-7). Örneğin, Ermenistan'ın Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan tarafından geliştirilen ve AB/ABD tarafından da desteklenen enerji ve ulaştırma projelerinde (Dikkaya vd. 2008: 93-118) yer alabilme yönünde olumlu bir adım atmaması, bu ülkenin Türkiye ve Azerbaycan ile yaşadığı tarihsel, sosyo-kültürel ve siyasal problemlere dayalı olarak kendi ulusal/bölgesel kimliğini Karadeniz Havzası'na entegre edememesi ile ilgilidir. Bunun yanı sıra; tarihsel, coğrafi, sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda birbirlerine uzak olan halkların/ ulusların, coğrafi bir kimlik ekseninde birbirleriyle işbirliği yapmaya itilmeleri, onların birbirlerine duydukları yabancılaşma çerçevesinde güvensizlik ve korku unsurlarının ön plana çıkmasına neden olmuştur. Örneğin, Sırp ve Arnavut ulusal kimliklerinin birbirleriyle çatıştığı Kosova (Kostovicova 2005) ile Ermeni ve Azeri ulusal kimliklerinin çatıştığı Dağlık Karabağ (Yılmaz vd. 2011: 11-18), bu toplumsal/ ulusal kimliklerin anavatan devletlerinin dış politikalarını çatışma tabanlı olarak güvenlikleştirmiştir.

Karadeniz Havzası'nın çok parçalı bir coğrafi yapıya sahip olması ve tüm bu parçalarda yaşayan halkların, kendilerini farklı kültürel ve tarihsel gerçeklikler çerçevesinde kodlaması, Karadeniz tabanlı bir bölgesel kimliğin güvenlikleştirilememesine neden olmaktadır. Böyle bir bölgesel kimliğin güvenlikleştirilememesi ise, sürecin siyasal alana olan yansımaları işbirliği temelli değil, kimlik oluşum süreçlerine dayalı farklı siyasal projeler üzerinden, rekabet ekseninde şekillendirmektedir. Havzanın batısında yaşayan Balkan toplumlarının kendilerini Batılı olarak tanımlamaları, onları

AB kimliğini içselleştirme yönünde harekete geçirmiştir. Rusya'nın, Avrasyacı politika öncülleri doğrultusunda Karadenizli kimliğinden çok, mesyaynik özellikler taşıyan Rus ulusçuluğuna sarılmış olması da güvenlikleştirme unsurunun havza odaklı olarak işlenmediğini göstermektedir. Havzada toplumsal bazda güvenlikleştirme ön planda olmasına karşın, bu süreç ulusal ve coğrafi ayrımlar çerçevesinde ele alınmaktadır (Kempe vd. 2006).

Havza halklarının kurumsallaştırmış olduğu farklı siyasal-yönetimsel yapılar ile sosyo-ekonomik gelişim düzeyleri de kimlik tabanlı güvenlikleştirmenin birleştirici değil ama yabancılaştırıcı yönünü ele almamızı gerektirmektedir. Özellikle korporatizm ve zorunlu sektörel bağımlılığın ortadan kaldırılabilmesi ve pazar ekonomisine uygun bir yapının oluşturulabilmesi, havzadaki tüm ülkeler için aynı maliyetleri doğurmamıştır (Papava 2010). Bu durum, havza toplumlarının sosyo-ekonomik görünümüne ve birbirleriyle ilişkilerine de olumsuz yönde yansımıştır. Havza devletlerinin birbirleriyle yaşadıkları siyasal problemler, bu devletlerin içselleştirmiş oldukları farklı sosyo-ekonomik gelişim düzeyi ile birleştiği noktada, ekonomik anlamda geri kalmış toplumların kendi kimliklerini güvenlikleştirerek, ulusal karakterlerini rekabet çerçevesinde anlamlandırmalarını beraberinde getirmektedir. Enerji zengini Azerbaycan'ın elde ettiği ekonomik gelişimin, Ermenistan'da yarattığı endişe bu çerçevede ele alınabilir. Yine Rusya'nın kaydettiği ekonomik, teknolojik ve askeri atılımın, havza devletlerine karşı bir koz olarak öne sürebileceği enerji bağımlılığı faktörü ile birleştiği noktada ortaya çıkan bölgesel güç, diğer havza toplumlarının kimlik eksenli güvenlikleştirme aşamasında Rusya'yı düşman/ saldırgan bir güç olarak yapılandırmalarına neden olmaktadır.

Toplumsal güvenlikleştirme hususunun Karadeniz Havzası'nda etkin bir faktör haline gelmesinin nedenlerinden biri de havza ülkelerinin çoğunun etno-kültürel/bölgesel anlamda farklı toplumsal grupları bünyelerinde barındırmalarıdır (Çelikpala 2010: 9). Bu farklılıklar, ulusal kimlik oluşum sürecini belli bir kimlik üzerinden yapılandırmak isteyen havza devletlerini kimlik tabanlı bir iç çatışmaya itmektedir. Havza devletlerinin, ülke içerisinde çoğunluğu oluşturan toplumsal grubun adı altında bir ulusal kimlik yapılandırmasına gitmek istedikleri ortadadır. Ne var ki, bahsedilen ülkelerde etnik/ dinsel/ bölgesel farklılıklara dayalı olarak çoğunluktan ayrılan ve tarihsel süreç içerisinde kendi toplumsal kimliğini güvenlikleştirmiş birçok toplumsal/ ulusal grup da yaşamaktadır. Bu grupların, çoğunluğun ait olduğu ulusal/ toplumsal kimliği benimsemek istememeleri, yani sahip oldukları kimliğin bir alt kimlik olarak yapılandırılmasını kabul etmemeleri, toplumsal güvenlikleştirmeye dayalı iç savaşların havzada yaygın olarak görülmesine neden olmuştur. Dağlık Karabağ, Kosova, Kırım, Abhazya, Güney Osetya ve Transdinyester gibi toplumsal/ ulusal kimlik tabanlı güvenlikleştirmeler neticesinde belirmiş çatışma bölgelerine ilişkin meseleler bu bağlamda değerlendirilmelidir. Rusya, Türkiye, Yunanistan gibi hav-

zanın lider ülkeleri de toplumsal/ ulusal ayırım çizgilerinin güvenlikleştirilmesinden kaynaklanan kimlik tabanlı problemler yaşamaktadırlar.

Karadeniz Havzası'ndaki çatışma yoğun ilişkiler ağının en önemli sebeplerinden biri, devletlerin sınırlarıyla toplumların sınırlarının birbiriyle uyumlaşmamasıdır. Havza devletleri içerisinde yaşayan ve kendi toplumsal kimliklerine uygun bir devleti olmayan "devletsiz halklar" bu anlamda ele alınması gereken en önemli unsurdur. Gürcü kimliği üzerine inşa edilen Gürcistan'dan ayrılmak isteyen Abhazlar ile Rusya içerisindeki soydaşları ile bütünleşmek isteyen Osetler havzadaki devletsiz halklara örnek olarak gösterilebilir (Kolossovd. 2011: 1-24). Yine Stalin döneminde uygulanan zorunlu göç hareketleri sonucunda Kırım'daki varlığı ortadan kaldırılmak istenen Tatarlar da bu bağlamda ele alınabilecek önemli bir örnektir (Uchling 2004). Bahsettiğimiz devletsiz halkların en önemli özelliği, yaşadıkları toprakların onların tarihsel anavatanları olması ve coğrafyayı kendi kimlik oluşumlarının en önemli parçası olarak güvenlikleştirmiş olmalarıdır. Farklı bir toplumsal/ulusal kimlik üzerine inşa edilmiş bir devlet içerisinde yaşayan ve kendisine ait bir anavatan devleti bulunan halklar da havzadaki işbirliği arayışlarının olumsuzlukla sonuçlanması çerçevesinde irdelenmelidir. Örneğin, Arnavutlar Sırp, Sırp da Arnavutları ulaşmak istedikleri irredentist hedeflerin önündeki engel olarak görmektedir. Her iki halkın da 'büyük' sözcüğü ile nitelenen ve kendi ulusal kimliklerine eklediği birer gelecek projesi vardır (Judah 2001: 7-18). Bu nedenle Sırbistan'da Presovo Vadisi'nde yaşayan Arnavutların Sırp ulusal kimliğini sahiplenmediklerini (Huszka 2007: 1-6) ve nüfusunun ezici çoğunluğu Arnavut olmasına karşın, Sırp ulusçuluğunun en önemli merkezi olan Kosova'nın statüsü meselesinin de çözülmediğini görüyoruz. Bu durum, kimlik tabanlı güvenleştirmenin toprak tabanlı rekabet çerçevesinde ele alındığında ne denli ciddi sorunlar doğurduğunu kanıtlamaktadır. Aynı durum; Rumen, Gagavuz, Ukraynalı ve Rus kimliklerinin ulusal kimliğe üstün geldiği Moldova'da da Transdinyester ve Gagavuzya meseleleri ele alındığında karşımıza çıkmaktadır.

Meseleyi Karadeniz Havzası genelinde ele aldığımızda da benzer bir durumla karşılaşmaktayız. Karadeniz Havzası'nın hangi coğrafyaları ve halkları içerisine aldığı ve sınırlarının neresi olduğunun farklı aktörlerce farklı şekillerde değerlendirildiği göz önünde bulundurulduğunda, kimliğin en önemli unsurlarından olan coğrafya, tarih, kültür ve aidiyet unsurlarının Karadeniz tabanlı olarak işletilemediğini görüyoruz. AB, NATO ve Avrasya Birliği gibi projelerin havza devletlerinin dış politikalarındaki yeri değerlendirildiğinde, bu aktörlerin dahi farklı toplumsal/ ulusal grupların kimlik ayırıcı olarak kullanılır hale geldiğini söyleyebiliriz (Ülger 2007: 57-68). Gürcistan'ın NATO üyeliğinin Gürcü toplumu tarafından benimsenmesine karşın, aynı ülke topraklarında yaşayan Abhazlar ve Osetler tarafından is-

tenmemesi bu durumun bir göstergesidir. Aynı durum, Ukrayna'nın NATO üyeliğine sıcak bakmayan Ukraynalı Ruslar için de geçerlidir.

Kopenhag Okulu'nun üzerinde ciddiyetle durduğu hususlardan biri de aynı halkların devleti ve toplumunun iki farklı unsur olduğu ve güvenliğin referans nesnesi olarak ele alınırken ayrı olarak değerlendirilmeleri gerektiğidir. Bu aslında devletin sınırlarıyla toplumun sınırlarının aynı olmadığını kaydeden görüşün de tutarlı bir sonucudur. Örneğin, Rusların güvenliği ile Rusya'nın güvenliği iki ayrı kavramdır. Ancak Rusya'nın, komşu devletlerde yaşayan soydaşlarının kimlik eksenli ve siyasal istemleri ile yakından ilgilendiğini ve topraklarında Rus nüfus barındıran tüm havza ülkelerinin (Romaniuk 2008: 56-75) içişlerine karışarak çatışmacı bir ilişkiler ağının şekillenmesine neden olduğunu görüyoruz.

Karadeniz Havzası'nda yer alan toplumların birbirlerine karşı duyduğu nefret ve düşmanlık, kendi ulusal kimlikleri çerçevesinde kurguladıkları eğitim müfredatlarına da olumsuz yönde yansımaktadır. Hatta toplumların birbirlerine olan olumsuz yaklaşımlarının izlerine gündelik hayatta kullanılan söylem çerçevesinde dahi rastlayabilmekteyiz. Yunanistan ve Türkiye'de okutulan tarih kitaplarına hâkim olan nefret söylemi ile Azerbaycan ve Ermenistan ya da Sırbistan ve Arnavutluk gibi kimliksel güvenlikleştirmeyle dayalı tarihsel bir rekabete girişmiş ülkelerde medya ve toplumsal elitler tarafından yürütülen ayrımcı politikalar ve söylemler, havzanın siyasal altyapısının neden işbirliği odaklı olarak yapılandırılmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Havza devletleri birbirleriyle yaşadıkları ve tarihsel derinliği de olan toplumsal meseleleri eğitim sektörü ve ayrımcı söylem ile güvenlikleştirerek kuşaktan kuşağa aktarılan bir kültürel gerçeklik haline getirmektedir.

Tüm toplumlarda olduğu gibi Karadeniz Havzası'nda yer alan toplumlar da çoklu kimlikleri içselleştirmiştir. Ancak, güvenlikleştirme noktasında, tümü kapsayan ulusal kimlik inşası ön plana çıkmaktadır. Bunun en önemli nedeni, kimlik isteminin ve güvenlikleştirmenin ancak siyasal arenaya yansıdığı takdirde bir anlam kazanabiliyor oluşudur. Havza toplumları da algıladıkları tehditleri ve yakın hissettikleri toplumları kendi kültürel ve ulusal kimliklerine kazımışlardır. Örneğin, Rusya ile Yunanistan dinsel/ mezhepsel kimlik çerçevesinde yakınlaşmaktayken, Azeriler ile Türkler etnik kimlik temelinde birbirleriyle örtüşmektedirler. Buna karşılık Ermeniler ile Türkler, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaki kanlı çatışmalar nedeniyle ulusal kimliklerini betimlerken birbirlerini öteki olarak yapılandırmakta ve ötekine karşı olma üzerinden kendi ulusal kimliklerini ifade etmektedirler (Göl 2005: 121-139). Hiç kuşkusuz bu ötekileştirme, sadece Türkler ile Ermenilere özgü değildir ve havzada birbiriyle sorun yaşayan birçok halk için geçerlidir.

Karadeniz'i çevreleyen coğrafyalarda yaşanan toplumsal yer değişimleri ve özellikle Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan toplumsal statü farklılaş-

maları, öncelikle sorunun yaşandığı bölgelerde, genel manada da Karadenizli kimliğinin oluşum sürecine, olumsuz bir şekilde yansımıştır. Abhazların, SSCB döneminde sahip oldukları siyasal özerkliğin Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrası Gürcü Yönetimi tarafından ortadan kaldırılmak istenmesi ile yaşanan toplumsal çatışmanın siyasal alana olan yansımaları, toplumsal statü değişikliğinin ne tür bir kimlik odaklı güvenlikleştirmeye yol açacağını göstermesi bakımından önemlidir. Yine Kırım Tatarları'nın Stalin döneminde karşı karşıya kaldıkları zorunlu göç, meselenin bugüne olan toplumsal yansımaları dikkate alındığında, önemli bir siyasal meseleye dönüşmüş durumdadır.

Karadeniz Havzası, bulunduğu konum itibarıyla tarih boyunca doğu-batı ve kuzey-güney yönlü göç yollarının kavşağında bulunmuş, zorunlu göç hareketliliğini de içselleştirmiştir (Japaridze 2007: 113-115). Göç unsuru toplumsal etkileşim ve dolayısıyla toprağa ya da kimliğe dayalı anlaşmazlıkları da beraberinde getirmektedir (İbrahim 2005: 168-173). Arnavutların Osmanlı döneminden itibaren Kosova'ya göçmesi, havzanın batısındaki tarihsel Sırp-Arnavut çatışmasının ana sebebi olmuştur. Yine Balkan Savaşları sonrası Balkanlar'daki Türk toplumunun ya da Müslüman toplumların Anadolu topraklarına göç etmeye zorlanması ve daha sonrasında da Türk-Yunan mübadelesinin gerçekleştirilmiş olması, toplumlar arası iletişim ve ilişkiler ağının nesilden nesile aktarılacak bir rekabet ve çatışma ile anlamlandırılmasını beraberinde getirmiştir. Dağlık Karabağ Sorunu bağlamında, bölgede yaşayan Azerilerin göç etmeye zorlanmaları da havzanın doğusundaki geniş çaplı toplumsal anlaşmazlığın en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Yani havzanın tarihsel süreç bağlamında içselleştirdiği zorunlu göç olgusu yeni bir olgu değildir ve kimlik eksenli güvenleştirmeyi besleyen en önemli damarlardan biri olarak bilinmektedir. Yatay rekabet ise kültürler arası etkileşimin yaratacağı deformasyondan korunmak isteyen toplumların önem verdiği bir güvenleştirme unsurudur. Örneğin Soğuk Savaş sonrası Moldova'da Rumen ulusal kimliğinin dil politikaları ile öne çıkarılmaya başlanması sonrası ülke topraklarında yaşayan Gagavuz, Ukraynalı, Rus gibi farklı toplumsal aidiyetlere sahip gruplar kendi kimliklerini ve geleceklerini bir tehdit altında görmüşlerdir (Chinn vd. 1995: 291-325). Bu durum Moldova'nın kapsayıcı bir ulusal kimlik geliştirmesini engellediği gibi, kimlik tabanlı güvenleştirmenin siyasal alana olan yansıması coğrafi temelde fiili bölünme olmuştur. Transdinyester ve Gagavuzya'nın statüsü bu durumu doğrular niteliktedir.

Karadeniz Havzası'nda havza merkezli bağımsız bir bölgeselleşme girişi başarıya ulaşabilmiş değildir. Orta vadede de belli sektörler çerçevesinde geliştirilebilecek hükümetlerarası işbirliği girişimlerinin dışında sadece Karadeniz'e hitap edecek bölgesel bir entegrasyona erişebilmek pek de mümkün görünmemektedir. Ancak bu durum, havzanın belli bölgelerini içerisine alacak neofonksiyonel ya da belli politika alanları çerçevesinde

işletilecek dar kapsamlı işbirliği girişimlerinin görülmediği ya da görülme-yeceği anlamına gelmemelidir. Ne var ki, bu entegrasyon girişimleri farklı bölgesel kimliklerin içselleştirilmesine dayalıdır. Yani Karadenizli kimliği değil, başka bölgesel kimliklerin ön plana çıkarılması söz konusudur. Havzanın batısında, Yunanistan'ın yanı sıra, Romanya ve Bulgaristan'ın da AB üyesi olmuş olması ve Sırbistan ile Arnavutluk'un da orta vadede AB üyesi olma ihtimallerinin oldukça yüksek oluşu, Balkan halklarının kendilerini Avrupa entegrasyonuna bağladıklarını (Bechev 2006: 27-43) ve Karadeniz seçeneğini ikinci plana attıklarını göstermektedir. Bu halklar Avrupalılık unsurunu kendi kimliklerine entegre etmiş ve güvenlikleştirmeye eklemişlerdir. Rusya'nın Avrasya temelli olarak yaratmak istediği ekonomik entegrasyon ise Karadeniz havzasından bazı ülkeleri/halkları da kapsıyor olmasına karşın esasında Rus ulusunun liderliğine dayalı ve havzaya daha dar bir çerçeveden bakan bir hegemonya yaratma girişimi olarak da değerlendirilebilir (Dragneva vd. 2012). İki farklı proje ve toplumsal güvenlikleştirme anlayışının rekabet içerisinde olduğu bir bölgede, coğrafi temelde ve bağımsız bir bölgesel işbirliği örgütlemek mümkün görünmemektedir.

Kopenhag Okulu, bir toplumun/ ulusun nüfus yapısındaki dramatik değişimlerin de kolektif bir toplumsal güvenlik sorunu olarak görülebileceğini kaydetmektedir. Bu noktada bir dış saldırgan söz konusu değildir. Örneğin Kosova'da Sırp nüfusun sürekli olarak azalması, Arnavut toplumunun yüksek doğum oranlarına ve Kosovalı Sırp'ların Sırbistan başta olmak üzere Kosova dışına göçmeleri ile açıklanabilmektedir. Bu durum, Kosova'yı kendi ulusal kimliğinin önemli bir parçası olarak gören Sırp ulusu için bir güvenlikleştirme sebebidir.

Karadeniz Havzası'nda yaşayan toplumların sosyal refah düzeylerinin genel manada düşük olması ekonomi odaklı bir güvenlik riski doğurmaktadır. Bu durum, havza toplumlarının başka bölgelere/ ülkelere, özellikle de gelişmiş AB ülkelerine, yasal ya da yasadışı yollardan göç etmesini beraberinde getirmektedir (Klymko-Overchenko 2008: 25-30). Zira AB, havza toplumları nezdinde ekonomik güvenlik olarak algılanmaktadır. Bu noktada, karşı karşıya kalınan sosyo-ekonomik problemlerin çözümü, uzun vadede sonuç verecek geniş katılımlı bir Karadeniz ortaklığı değil, kısa vadede sonuç alınacak ve her toplumun kendi isteği doğrultusunda katılma kararını vereceği AB üyeliği olarak belirmektedir.

Demokratik ya da emperyal olsun tüm entegrasyon projeleri medya, toplumsal elitler, okullar ve söylem unsurunu kullanarak, yani konstrüktivist bir toplumsal üretim sürecine başvurarak, etki etmek istedikleri toplumların hayatlarına müdahale eder (Schaffner vd. 2010). AB'nin Karadeniz Havzası'na olan açılımına göz gezdirdiğimizde, topluma yön veren aktörlerin önemli bir bölümünün AB projesine sıcak baktığını ve bu yönde çalıştığını gözlemleyebiliriz. Bürokrasi, siyaset ve iş hayatında önemli yerlerde bulunan isimler üzerinden ifadesini bulan AB ile bütünleşme istemi, okul

müfredatları ve medya üzerinden meşrulaştırılmakta ve toplumsal değişim talebi AB üyeliği ile eşleştirilmektedir. Ne var ki, bu tarz bir inisiyatif ve program Karadeniz tabanlı bölgesel bir işbirliği çerçevesinde aktifleştirilememiştir. Zira KEİT, AB'nin aksine, Karadenizli kimliğinin sahiplenilerek güvenlikleştirilmesini sağlayacak bir başarı öyküsü yaratabilmiş değildir.

Kopenhag Okulu, toplumların yabancı bir etkiye artan bir şekilde maruz kalmaları durumunda kendi kimliklerinin altını çizmek için kültürel çabalara ağırlık verebileceklerini kaydetmektedir. Havzanın en güçlü ülkesi Rusya'nın, küreselleşmenin ve AB üzerinden ifadesini bulan Batılı değerlerin kendi toplumu ve yakın çevresi üzerindeki etkinliğini kırabilmek amacıyla, Rus kimliğinin tarihsel devamlılığına, yüceltilmesine ve liderliğine dayalı Avrasyacı politikaları benimsemesi (Kerr 1995: 977-988), kültürel bir kendini savunma ve yeniden üretme mekanizması olarak görülmelidir. Rusya'nın Rusça'yı havzanın meşru bölgesel dili kılmaya yönelik çabaları ve kendi liderliğine dayalı bir ekonomik birlik yaratma projesi geliştirmesi (Shumylo-Tapiola 2012), bu ülkenin havza ülkeleri nezdinde kendisini vazgeçilmez bir unsur olarak meşrulaştırmak istediğini göstermektedir. Kuşkusuz bu meşruiyet toplumsal kimlik kodlarına da yansiyacak ve güvenlikleştirilip devlet politikalarına eklenerek nesilden nesile sürdürülecektir. Havzada bağımsız bir bölgesel işbirliği sürecine liderlik etmeyi hedefleyen Türkiye'nin dahi çoğulcu bir kimlik yapılandırmasına gitmesini engelleyen kimlik eksenli bir güvenlikleştirme ile karşı karşıya gelmesi önemlidir (Efeğil 2008: 53-73). Zira bu durum, ulusal kimliklerin yapılandırılabilmesinde dahi problemle karşılaşılan Karadeniz Havzası'nda bölgesel bir kimlik gelişiminin çok zor olduğunu kanıtlamaktadır.

Kopenhag Okulu'na göre, bir devlet, farklı ulusal/ etnik grupların birliği düşüncesinin üzerine bina edildiyse, ulusçuluk ve buna bağlı self-determinasyon hakkının gündeme getirilmesi, o devleti ortadan kaldırabilecek bir siyasal süreci beraberinde getirebilir. Karadeniz Havzası'nda da bu tarz devletler bulunmaktadır. Örneğin; Moldova, Gürcistan, Ukrayna bu çerçevede ele alınabilir. Zira bu devletler, farklı ulusların toplumsal entegrasyonuna dayalıdır. Moldova'da Rumenler, Ukraynalılar, Ruslar, Gagavuzlar; Ukrayna'da Ukrainerler, Ruslar, Tatarlar; Gürcistan'da da Gürcüler, Abhazlar, Osetler, Ermeniler bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bu ülkelerde yaşayan ulusal/toplumsal grupların mikro düzeydeki kimlik talepleri karşılanmadıkça, ne ulusal ne de daha geniş anlamda bölgesel bir işbirliği süreci başarılamaz. Zira mikro milliyetçi söylemler toplumları birbirine yabancılaştıran ve birbirleriyle rekabete sürükleyen çoklu bir güvenlikleştirme arayışının sürekliliğini sağlamaktadır.

Karadeniz Havzası'nda, gerek çoklu toplumsal kimlikleri topraklarında barındıran devletler bazında, gerekse de bu devletlerin birbirleriyle ilişki kuracağı havza çerçevesinde dini kimliklerin birer referans olarak kullanıldığı çatışmalara rastlanmaktadır. Örneğin, Yunan ve Türk toplumları ara-

sındaki tarihsel rekabet ve çatışmanın en önemli dayanak noktalarından biri din unsurudur. Yine Kosova merkezli bir toplumsal çatışma yaşayan Sırp ile Arnavutlar arasındaki en önemli toplumsal güvenlik ayraçlarından biri de din farklılığıdır. Zira Sırp, Kosova'nın güneybatısında yer alan *Metohija*'da bulunan Ortodoks kilise ve manastırlarını kendi toplumsal kimliklerinin önemli bir parçası olarak görürler (Dobrijevic 2001: 103-110). Bu nedenle Kosova'yı genel itibarıyla Müslüman kimliğini içselleştirmiş Arnavut çoğunluğunun kontrolünde olacak bir bağımsız devlete bırakmak istememektedirler. Havzanın doğusunda Türkler ve Ermeniler arasındaki toplumsal çatışmada da din unsuru önemli bir güvenlikleştirici olarak işlev görmektedir. Ermeni ulusal kimliğinin önemli bir parçası olan *Ani Harabeleri* ve *Akdamar Kilisesi*'nin Türkiye topraklarında yer alması, Ermenilerin Türklere karşı kimlik tabanlı bir güvenlikleştirme yapılandırmış olmasının en temel gerekçelerindedir. Zaten havza halklarının ortaya koyduğu ulusçu hasletlerin gelişiminde din adamları ve özellikle kilise çok önemli bir rol oynamıştır. Yunan, Sırp, Bulgar, Ermeni toplumlarının Osmanlı'dan kopuş sürecinde oynadıkları birleştirici ve düzenleyici rol göz önünde bulundurulduğunda bu durum çok açık bir şekilde görülebilir (Ortaylı 2012: 71).

Karadeniz Havzası'nda din ulusal kimliğe referansla kullanıldığı için etkin bir toplumsal güvenlikleştiricidir. Nitekim onlar-biz çatışmasının meşrulaştırılmasına da neden olmaktadır. Üstelik bu durum Yunanistan gibi demokratik açıdan havzanın en gelişmiş ülkelerinden birinde dahi etkindir. Yunanistan'da Batı Trakya'da yoğun olarak yaşayan Türk toplumuna karşı uygulanan ayrımcılık, ulusal ve dinsel kimlik kavramlarının ne kadar iç içe olduğunu kanıtlayan önemli bir örnektir. Havzanın batısında, Yugoslavya'nın dağılması esnasında ortaya çıkan toplumsal/siyasal çatışmalar esnasında da dinsel kimliğin bir ulusal/ etnik işaretleyici olarak kullanıldığını gördük (Clark 2010: 671-694). Müslüman olmak Boşnak kimliğinin tanımlayıcısı olarak kullanılırken, Ortodoksluk ise Sırp ulusunun kimlik tabanlı referansı olarak görülmüştür. Bu mücadelede, ulusal kimlik için savaşmak, aynı zamanda din için savaşmak ile eşdeğer görülmüş ve din adamları tarafından da yüceltilmiştir. Yani din, ulusal kimliğin hem referansı hem de meşrulaştırıcısı olarak güvenlikleştirilmiştir (Waever 2008: 167).

Kopenhag Okulu'nun toplumsal güvenlik bağlamında önem verdiği bir diğer önemli husus da toplumsal cinsiyettir (Waever 2008: 168). Bu bağlamda tehdit edilen ya da güvenlikleştirilen unsur, kadın olmak ya da erkekliğin baskın olmayan çeşitleridir. Toplumsal çatışmalarda bir toplumun erkeklerinin diğer toplumun kadınlara şiddet uygulamaları ya da toplu tecavüz eylemlerine girişmeleri, diğer toplumu/ toplumları da aynı yöne sevk eden ve toplumlar arası çatışmayı güçlendirip derinleştiren bir gerçekliktir. Sırp'ların, 1990'lar boyunca Bosna'da ve Kosova'da, Ermenilerin Hocalı ve genel itibarıyla Dağlık Karabağ'da, Gürcü ve Abhazların Gürcistan topraklarında birbirlerine karşı giriştiği toplumsal mücadelede, kadınlara ve

çocuklara yönelik yıldırıcı uygulamalar her zaman çatışmanın bir parçası olagelmıştır.

Havzada ulusçu söylemlerin ve bu yöndeki toplumsal güvenlikleştirmelerin ne denli etkili olduğu hesaba katıldığında, erkek egemen bir söylem doğrultusunda vatanın korunması, kollanması gereken bir "anne" olarak görülmesi doğaldır. Zaten anavatan ve anayurt gibi kavramlar da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Ermenilerin Dağlık Karabağ ve Doğu Anadolu'ya, Tatarların Kırım'a, Sırpların Kosova'ya ve Türklerin de Anadolu'ya bakış açıları erkek egemen bir söylem bağlamında güvenlikleştirilmiştir. "Kahraman anne madalyası" uygulamasının havza toplumlarının önemli bir bölümünde ciddi bir toplumsal güvenlikleştirme unsuru oluşu toplumsal güvenliğin cinsiyetçi yönünü resmeden önemli bir kriterdir (Waever 2008: 170).

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası, gerek kapsam, gerekse de bölgesel siyasal yapı itibarıyla ciddi bir dönüşüm geçirmiş olan Karadeniz Havzası, bu haliyle çatışma yoğun bir ilişkiler ağını içselleştirmiş durumdadır. Sahip olduğu ticari ve ekonomik potansiyelin yanı sıra, küresel aktörlerin politikalarına yön veren enerji zengini coğrafyalara da komşu olan bu bölge, uluslararası sisteme yön veren ya da bu sistemi dönüştürmek isteyen tüm aktörlerin dış politika ajandalarında en ön sıralarda yer almaktadır. Ne var ki, Karadeniz Havzası'nın bölgesel görünümü yalnızca çatışma ile anlamlandırılmaz. Zira belli sektörler ya da politika alanlarında hükümetlerarası ya da kurumsal bazda işbirliği girişimlerinin arttığına da tanıklık ediyoruz. Havzanın sahip olduğu potansiyelin kullanılması gerekliliği ve siyasal anlamda birbirine yakın duran ya da belli bir küresel aktörün bölgeye yönelik stratejisine eklenmiş olan havza ülkeleri, bu manada belli işbirliği girişimlerine öncülük etmektedirler. Bu işbirliği girişimleri dar kapsamlı, belli alanlara yönelik ve çoğunlukla geçici olmakla birlikte, çatışma ile işbirliğinin süreklilik arz eden bir dikotomi yarattığını görebilmek açısından önemlidir. Bu bağlamda, Karadeniz Havzası'nın bölgesel görünümünü anlamlandırmaya girişen yaklaşımların genel itibarıyla neorealizm ve neoliberalizm çerçevesinde bir kuramsal altyapı kullandıkları söylenebilir.

Bu çalışmada ele alınan Kopenhag Okulu ise, havzadaki çatışma yoğun altyapıyı değerlendirebilme ve bölgesel işbirliği girişimlerini güvenlik bağlamında değerlendirebilme hususunda toplum faktörünü belirleyici bir unsur olarak ele almaktadır. Kopenhag Okulu'nun öngörülleri, Karadeniz Havzası'nın içerisinde bulunduğu konjonktürel görünümü değerlendirebilme noktasında önemli bir dayanak noktası sunmaktadır.

Kopenhag Okulu'nun üzerinde önemle durduğu kimlik merkezli güvenlikleştirme, an itibarıyla havzanın en önemli siyasal gerçekliği haline gelmiştir. Havza ülkelerinin, çoğulcu demokrasi anlayışını içselleştirememeleri sonucu, etnik/ bölgesel/ toplumsal farklılıkların iç savaş/ çatışma eksenin-

de kendisini göstermesi, bölgesel entegrasyonun önündeki en önemli engellerden biridir. Nitekim kendi içerisinde dahi toplumsal bir bütünlük sağlayamayan ve alt kimliklerin toplumsal meşruiyetinin üst kimlikten çok daha ileri düzeyde olduğu havza ülkelerinde, güvenlikleştirme ekseninde beliren toplumsal ayırım çizgileri ortada olduğuna göre, kimin, hangi toplumsal hedef doğrultusunda bölgesel bir entegrasyona girişeceği belirsizdir. Havzadaki siyasal sınırların toplumların sınırlarıyla uyumlaşmaması, geniş çaplı göç hareketleri ve tarihsel bir arka plana sahip toplumsal/ulusal anlaşmazlıkların halen süregeliyor oluşu, din ve cinsiyet unsurunun güvenlikleştirmeyi tahakküm eden doğası ile birleştiği noktada, bölgesel işbirliğini anlamsız kılmaktadır. Bugün itibarıyla KEİT merkezli olarak gerçekleştirilmeye çalışılan fonksiyonel bütünleşmenin karşı karşıya kaldığı en önemli mesele, havza devletlerinin toplumsal çatışmaları kendi içlerinde ve aralarında meşrulaştırmış olan görünümüdür. Küresel ve bölgesel aktörler, içselleştirilmiş bu toplumsal güvenlik problemini, havzaya hâkim olabilme yönünde ortaya koydukları rekabetçi sistemsel stratejiler bağlamında kullanarak, Karadeniz odaklı çatışmanın işbirliğine üstün gelmesine yol açmaktadırlar.

Görüldüğü üzere, Karadeniz Havzası'ndaki çatışma yoğun ilişkiler ağı, Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu güvenlikleştirme yaklaşımı bağlamında toplumsal güvenlik çerçevesinde de anlamlandırılabilir. Bu çerçevede, Karadeniz merkezli bölgeselleşme girişiminin önündeki çatışma gerçekliğinin, hem devlet merkezli bir kuramsal altyapı sunan neorealizm hem de toplum tabanlı bir güvenlik teorisi olan Kopenhag Okulu'nun öngörülerini doğrultusunda anlamlandırılabilirliği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AÇIKMEŞE Sinem Akgül (2011), "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Teorileri", *Uluslararası İlişkiler*, VIII (30): 43-73.
- ALTMANN Franz Lothar - Johanna Deimel - Johanna Schmidt - Armando Garcia (2010), "Democracy and Good Governance in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, X (3): 303-321.
- AURESCU Bogdan (2011), "The Role of the European Union in the Wider Black Sea Region", *Turkish Policy Quarterly*, X (1): 35-45.
- AYDIN Mustafa (2000), "Black Sea and the Caucasus Region; Causes of Instability and the Ways to Deal with Them", *The Turkish Yearbook*, XXX: 213-225.
- (2004), "Europe's Next Shore: the Black Sea Region After EU Enlargement", *EU Institute for Security Studies Occasional Paper*, 53.

- (2005), "Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions", *Perceptions*, X (3): 57-83.
- BECHEV Dimitar (2006), "Carrots, Sticks and Norms: the EU and Regional Cooperation in Southeast Europe", *Southeast European and Black Sea Studies*, VIII (1): 27-43.
- BİLGİN Pınar (2010), "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, VIII (14): 69-96.
- BOOTH Ken (1998), "Security and Self: Reflections of a Fallen Realist", *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, (der. Keith Krause ve Michael C. Williams), Minneapolis: University of Minnesota Press, 83-120.
- BUZAN Barry (1991), "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", *International Relations*, LXVII (3): 431-451.
- BUZAN Barry - Ole Waever - Jaap De Wilde (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder CO: Lynne Rienner Publishers.
- CANAR Burçin (2012), "Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, LXVII (1): 49-80.
- CHINN Jeff - Steven D. ROPER (1995), "Ethnic Mobilization and Reactive Nationalism: The Case of Moldova", *Nationalities Papers*, XXIII (2): 291-325.
- CLARK Janine-Natalya (2010), "Religion and Reconciliation in Bosnia& Herzegovina: Are Religious Actors Doing Enough?", *Europe-Asia Studies*, LXII (4): 671-694.
- ÇELİKPALA Mitat (2010), "Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, X (3): 287-302.
- ÇELİKPALA Mitat (2010), "Security in the Black Sea Region", *Commission on the Black Sea Policy Report*, 2.
- DİKKAYA Mehmet - D. ÖZYAKIŞIR (2008), "Developing Regional Cooperation among Turkey, Georgia and Azerbaijan: Importance of Regional Projects", *Perceptions*, XII: 93-118.
- DOBRIJEVIC Irinej (2001), "The Role of the Serbian Orthodox Church in National Self Determination and Regional Integration", *Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies*, XV (1): 103-110.
- DRAGNEVA Rilka-Kataryna Wolczuk (2012), "Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?", *Chatham House Briefing Paper*.
- EFEĞİL Ertan (2008), "Turkey's New Approaches Toward the PKK, Iraqi Kurds and the Kurdish Question", *Insight Turkey*, X (3): 53-73.

- FLOYD Rita (2007). "Human Security and the Copenhagen School's Securitization Approach: Conceptualizing Human Security As a Securitizing Move", *Human Security Journal*, V: 38-49.
- GAVRAS Panagiotis (2010), "The Current State of Economic Development in the Black Sea Region", *Commission on the Black Sea, Policy Report*, 1.
- GÖL Ayla (2005), "Imagining Turkish Nation Through Othering Armenians", *Nations and Nationalism*, XI (1): 121-139.
- GROTZKY Daniel-Mirela Isic (2008), "The Black Sea Region: Clashing Identities and Risks to European Stability", *CAP Policy Analysis*, 4.
- HUSZKA Beata (2007), "The Presevo Valley of Southern Serbia Alongside Kosovo: The Case for Decentralisation and Minority Protection", *CEPS Policy Brief*, 120.
- HUYSMANS Jef (2006). *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*, New York: Routledge Publishing.
- IBRAHİM Maggie (2005), "The Securitization of Migration: A Racial Discourse", *International Migration*, XXXIII (5): 163-187.
- JAPARIDZE Tedo (2007). "The Black Sea Region: Meaning and Significance", *American Foreign Policy Interests*, XXIX (2): 113-125.
- JUDAH Tim (2001), "Greater Albania?", *Survival*, XXXIII (2): 7-18.
- KARADENİZ Bülent (2007). "Security and Stability Architecture in the Black Sea", *Perceptions*, XII (4): 95-117.
- KEMPE Iris - Kurt Klotzle (2006), "The Balkans and the Black Sea Region: Problems, Potentials and Policy Options", *CAP Policy Analysis*, 2.
- KERR David (1995), "The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, XXXVII (6): 977-988.
- KLYMKO-OVERCHENKO Yuliya (2008), *European Union Engagement in the Black Sea Region: Efforts to Combat Illegal Migration*, Bruges: College of Europe Department of EU International Relations and Diplomacy Studies.
- KOLOSSOV Vladimir-John O'Laughlin (2011), "Violence in the Caucasus: Economic Insecurities and Migration in the De Facto States of Abkhazia and South Ossetia", *Eurasian Geography and Economics*, LII (5): 1-24.
- KOSTOVICOVA Denisa (2005), *Kosovo: the Politics of Identity and Space*, New York: Routledge Publishing.
- LAUSTSEN Carsten Bagge-Ole Waever (2000), "In Defence of Religion: Sacred Referent Objects For Securitization", *Millennium Journal of International Studies*, XXIX (3): 705-739.
- MİŞ Nebi (2011), "Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, VI (2): 345-381.
- ORTAYLI İlber (2012), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- ÖZDAMAR Özgür (2010), "Security and Military Balance in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, X (3): 341-359.
- PAPAVA Vladimer (2010), "The Economic Development Complex in the Black Sea Area: The Impact of the Global Financial and Economic Crisis", *ICBSS Xenophon Paper*, 9.
- PESIC Vesna (2009), "Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis", *United States Institute of Peace (USIP) Peaceworks*, 8.
- PETROV Nikolay (2009), "Russia's Over-Managed Democracy in Crisis", *PONARS Eurasia Policy Memo*, 70.
- POPOV Vladimir (2011), "Mortality Crisis in Russia Revisited: Evidence From Cross-Regional Comparison", *CEFIR Working Paper*, 157.
- ROMANIUK Scott (2008), "The Russian Minority in Post-Communist Politics: a Case Study of Ukraine, Moldova and Chechnya", *Central European Journal of International and Security Studies*, II (2): 56-75.
- SAPMAZ Ahmet (2008). *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SCHAFFNER Christina-Susan Bassnet (2010), *Political Discourse, Media and Translation*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- SHUMYLO-TAPIOLA Olga (2012), "The Eurasian Customs Union: Friend or Foe of the EU?", *The Carnegie Papers*.
- TASSINARI Fabrizio (2011), "Region-Building As Trust Building: the EU's Faltering Involvement in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, XI (3): 227-239.
- TSANTOULIS Yannis (2008), "Subregionalism in the Black Sea and the EU's Role: Incentives, Obstacles and a New Synergy", *ZEI Discussion Papers*, 183.
- UCHLING Greta Lynn (2004), *Beyond Memory: The Crimean Tatars*, New York: Palgrave Macmillan.
- ÜLGER Fatih (2007), "Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region", *Yale Journal of International Affairs*, II (2): 57-68.
- WAEVER Ole (1995), "Securitization and Desecuritization", *On Security*, (der. R.D.Lipschutz), New York: Columbia University Press, 46-86.
- WAEVER Ole (2008), "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", *Uluslararası İlişkiler*, V (18): 151-178.
- WILLIAMS Michael C. (2003). "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", *International Studies Quarterly*, XXXVII: 511-531.
- YILMAZ Reha-Elnur İsmayilov (2011), "Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu", *BİLGESAM Rapor* 37.